

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בהעלתך, תשס"ד
מספר 551מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"הנני בא" – החמצת השעה: עם ומנהיגו

הפרשה מתארת בתחילתה את ההערכות לקראת הכניסה לארץ אך עוברת לתאר את החולשה הנוראה שפקדה את ישראל, כבר מראשית דרכם. זו אינה פרשה של חטאים "גדולים". אין בה חטא עגל ואין בה חטא מרגלים. היא מלאה בנפילות קטנות, ודווקא אלה הם "שועלים קטנים מחבלים כרמים". צריך ללמוד את הפרשה בהסתכלות רחבה, ראשיתה יציאת מצרים, קריעת הים, קבלת התורה, לוחות ראשונים ושניים, בניית המשכן וחונכתו (בראשית השנה השנייה לצאת ישראל ממצרים), והכנה לקראת הכניסה לארץ.

פרק י' מתחיל בחצוצרות, ואז נעלה הענן מעל משכן העדות וישראל מוכנים למסע של 11 יום לארץ ישראל. משה מזמין את חותנו להצטרף אליהם - "לכה אתנו והטבנו לך" (כט). מילותיו של משה מלאות אופטימיות. כדאי לשים לב לריבוי השימוש במילה "טוב" בדבריו (חמש פעמים).

ואז באים פסוקי "ויהי בנסוע הארץ" (לה), ומיד לאחריהם מתחילה ההידרדרות: "ויהי העם כמתאננים רע באזני ה'". וישמע ה' ויחר אפו (יא:א). התלמוד (בבלי שבת קטז, ע"א) מביא פרשנות למקומם של החטאים האלה בפרשה:

דתניא, רבן שמעון בן גמליאל אומר: עתידה פרשה זו שתיעקר מכאן ותכתב במקומה. ולמה כתבה כאן - כדי להפסיק בין פורענות ראשונה לפורענות שנייה. פורענות שנייה מאי היא? (יא:א) 'ויהי העם כמתאננים'. פורענות ראשונה: (י:לג) 'ויסעו מהר ה'; ואמר רבי חמא ברבי חנינא: שסרו מאחרי ה'.

החידוש המפתיע בקריאה התלמודית הוא שרבן שמעון בן גמליאל קובע שהתלונה של בני ישראל ("ויהי העם כמתאננים") איננה הבעיה הראשונה, למרות שהיא מופיעה מיד בתחילת פרק יא. הוא מצליח לזהות בתוך הכתוב "פורענות ראשונה" כבר במילים המתארות את התחלת המסע. הפסיעה הראשונה: "ויסורו מהר ה'".

רבן שמעון בן גמליאל מסביר שהם לא נמצאים באקלים של קדושה, הם סרו מה'. העם לא נוסע אל (כפי שקיווה משה בדבריו אל יתרו: "נוסעים אנחנו אל"), אלא נוסע מ-. כאשר כל תכלית היציאה אינה אלא בריחה מהנקודה הקודמת אין יכולת להתמודד עם קשיים, וכשרואים את הרע, מתחילים להתלונן: "ויהי העם כמתאננים רע באזני ה'".

הנקודה הזו שחושף רבן שמעון בן גמליאל מבקשת לומר שנפילה לא מתחילה בתלונה או בתאוה; יש שורש עמוק יותר שיוצר את התשתית לנפילה.

בהמשך הפרשה מתוארת הנפילה הבאה של ישראל: "והאספסוף אשר בקרבו התאוה תאוה" (יא:ד). מול הרוח הגדולה של משה, השואף לעולם של אמונה ודבקות בה', רוצה האספסוף בשר. "וישמע משה את העם בכה למשפחתיו" (יא:י). חז"ל דורשים שהבכי איננו בחוג המשפחה אלא "על עסקי משפחה". הם בוכים על זה שהקב"ה קבע להם גבולות של קדושה. בשלב זה אנו רואים את משה רבנו נשבר ומבקש להחליפו במנהיגות אלטרנטיבית. מכאיב להשוות את משה בראשית הנהגתו את העם למשה בפרשתנו: בפרשת שמות, כשפרעה מכביד את עולו על ישראל, מתפרץ משה ואומר לקב"ה: "למה הרעתה לעם הזה" (ה:כב).

בפרשת המתאוים אומר משה לה': "למה הרעת לעבדך ולמה לא מִצְּתִי חֵן לִפְנֵיךְ לְשׁוֹם אֶת מִשְׁא כָּל הָעָם הַזֶּה עָלַי" (יא:יא)

בפרשת חטא העגל מעמיד משה את הקב"ה בפני שתי חלופות: או שתשא לעם הזה, "ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת" (שם' לב:לב).

גם בפרשת המתאוים מעמיד משה בפני ה' שתי חלופות: או שיימצאו לעם מנהיגים אלטרנטיביים, ואם לא - "ואם ככה את עשה לי הָרְגָנִי נָא הֲרֹג ... וְאֵל אֲרָאָה בְרַעְתִּי" (יא:טו). ממש ברעתי, לא ברעתם של עם ישראל.

הקב"ה מקבל את התלונה ומאשר את ההתפטרות. הוא מגייס כוחות חדשים: "ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו... ונשאו אתך במשא העם ולא תשא אתה לבדך" (יא:טז-יז).

כאן מתחילה הנהגה מתווכת בין עצמת הנבואה של משה לבין נמיכות הרוח ותאוות הבשר של ישראל. זקני העם ושוטריו ידעו לנווט בין הבשר והרוח. הפרשה שלנו התחילה באופטימיות נפלאה, מלאה בטוב ותקווה לארץ, אלא שהכול התקלקל ונשארנו לשנות דור עם מתי המדבר.

גם הפטרת השבוע (זכריה ב) מצפינה בתוכה את אותו המהלך. הפסוק "רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם ה'" (יד) נשמע מאוד אופטימי: הנביא קורא לנו להתכונן לשמחה הגדולה של שיבת ה' לציון לאחר שבעים שנות גלות בבל. אמנם יש כאן תקווה גדולה, אך מיד בהמשך יש כוהן הלבוש בגדים צואים. הבגדים הצואים מסמלים את עליבותם של היהודים בראשית ימי בית שני, ימי זכריה, שהיו סרבני עלייה; נוח היה להם בגלותם ולא זכרו לעלות ארצה. עזרא המשיך לדחוף את ישראל לעלות, אבל לא הצליח. האוכלוסיה המבוססת, הזרם העיקרי ביהדות, נשאר בבבל. כך מתאר ריש לקיש, בפרספקטיבה של מאות שנים מאוחר יותר, את העלבון הזה בפגישתו עם רבה בר בר חנה, שעלה מבבל (בבלי יומא ט, ע"ב): ריש לקיש הוי סחי בירדנא (מתרחץ בירדן), אתא (הגיע) רבה בר בר חנה יהב ליה ידא (נתן לו יד). אמר ליה: אלהא! סנינא לכו (אני שונא אתכם), דכתיב (שיה"ש ח) 'אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז', אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא - נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו.

מה פירושה של אגדה זו? יהודי עולה מבבל ומטייל על שפת הירדן. בראותו יהודי אחר העומד לעלות מן המים הוא מושיט לו, ברוב אדיבות, את ידו בהצעת עזרה, אולם במקום תודה הוא זוכה לקללה עסיסית. הקללה "מעמיסה" על גבו של העולה הבבלי את כל חטאי אבות אבותיו הקדמונים שלא עלו לארץ בימי עזרא. הסיפור הזה אירע במאה השלישית לספירה, ועזרא חי במאה החמישית לפני הספירה. כשמונה מאות שנה עברו בין שני המאורעות. מדוע שונא ריש לקיש את רבה בר בר חנה? בגלל משהו שקרה לפני שמונה מאות שנה! רבה בר בר חנה מבטא גישה שגרמה לריקבון ביהדות, כי הם לא עלו כחומה. הגמרא הזו, לפי דברי ריש לקיש, רואה את העלייה בחומה כמצווה, שתכליתה בניית ארץ ישראל ללא רקב. רבי יהודה הלוי (כוזרי מאמר שני פסקה כד) המשיך את דברי ריש לקיש בתחושת החרפה של אי-העלייה לארץ בימים שניתן לעלות:

(כד) אמר החבר: אכן מצאת מקום חרפתי מלך כוזר כי אמנם חטא זה הוא אשר בגללו לא נתקם היעוד אשר יעד האלוה לבית השני 'רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם ה'" כי הענין הא-לוהי עמד לחול עליהם כבראשונה אלו נענו כלם לקריאה ושבנו לארץ ישראל בנפש חפצה, אבל רק מקצתם נענו ורובם והחשובים שבהם נשארו בבבל מסכימים לגלות ולשעבוד ובלבד שלא יפרדו ממשכנות ומעסקיהם. ויתכן כי על זה רמז שלמה באמרו 'אני ישנה ולבי ער' כנה הגלות בשם שינה ואת התמדת הנבואה בקרבם בשם לב ער. ובאמרו קול דודי דופק כיון לקריאה אשר יקראם הא-לוה לשוב לארץ. המלים 'שראשי נמלא טל' הן כינוי לשכינה היוצאת מצל קורת המקדש. 'פשטתי את כתנתי' מורה על התעצלם להשמע לקריאה ולשוב לארץ ישראל. 'דודי שלח ידו מן החור' רמז לעזרא הפוצר בהם ולנחמיה ולנביאים האחרונים. סוף דבר רק חלק מן העם נענה ולא בלב שלם ולכן גמלם הא-לוה כמחשבת לבם ונתקומו בהם ההבטחות הא-לוהיות רק במדה מצמצמת כפי מעוט התעוררותם, כי הענין הא-לוהי אינו חל על אדם כי אם לפי הכנת האדם: אם מעט - מעט, ואם הרבה - הרבה. אף אנו אלו היינו מוכנים להתקרב אל א-להי אבותינו בלבב שלם כי אז היה הוא ית' מושיענו כאשר הושיע את אבותינו במצרים. עכשו שאין הדבר כן אין הדברים שאנו אומרים בתפלותינו 'השתחו להר קדשו' ו'השתחו להדם רגליו' ו'המחזיר שכינתו לציון' וכדומה כי אם כדבור התוכי וכצפצוף הזורזר, כי בלא כוונת הלב אנו אומרים דברים אלה או דומיהם כאשר העירות בצדק שר הכוזרים.

יש קו מחבר בין דרשתו של ריש לקיש לבין הדרשה של רבן שמעון בן גמליאל שבה פתחנו. הטענה של רשב"ג הייתה ש"פורענות ראשונה" אינה גלויה לעין. התחלת הירידה איננה במתאונים אלא כבר בשלב של "ויסעו מהר ה'". גם ריש לקיש מזהה את הריקבון לא בשעה של חורבן אלא כבר בשלב הבניין: "שלא עליתם כחומה אלא כדלת ששולט בו הרקב". הפוטנציאל של הריקבון עלה כבר בעלייתם לארץ כדלת.

זהו לקח מכוונן. אם יודעים לאן הולכים, בונים בניין עדי עד. אנחנו צריכים להיות מוכנים ליעד האלוקי שלנו, של "הנני בא". לדעת להפנות את ראשנו בכיוון הנכון ולהסתכל קדימה, **לנסוע אל**. אז נוכל להצליח במשימה הגדולה שלנו, בבנינה של ארץ ישראל כבניין עדי עד.

הרב בני לאו
המחלקה לתלמוד

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע